

RAZDOBLJE ROMANTIZMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Mirko Tomasović

Makar je kategoriziranje po književnim razdobljima uvjetne vrijednosti i relativnog značaja, uobičajenu periodizaciju gibanja europske literarne tradicije rabimo još uvijek iz metodičke, metodološke, historiografske nužde. Ona je, štoviše, vrlo pogodna za praćenje i razvrstavanje naše baštine i poželjna za predočavanje europskoga biljega hrvatske književne kulture. No, puno je teškoća pri definiranju i omeđivanju razdobljâ, kao što znamo, a jedna je od njih ponajuočljivija: kako i gdje utanačiti vremensko trajanje, susljednost, smjenu epoha, tj. ukusa, mode, tendencija. Evo primjera: dok je tzv. srednji vijek, međium aevum, inače najneoriginalnija terminska dosjetka od svih drugih, raspršen vjerojatno u tisućljeću, humanizam i renesansa barem u dvama stoljećima, barok i klasicizam u jednom, od XIX. stoljeća književna se razdoblja naglo ubrzavaju, mjerimo ih desetljećima, kraća su ne samo od ljudskoga nego i od stvaralačkog vijeka kakva pisca. Victor Hugo, recimo, življaše od 1802. do 1885., sinonim francuskog romantizma, objavljivao je tečajem, dakako, romantizma, pače realizma, naturalizma, simbolizma. Potonjima se čak na stanovit način prilagođavao. Mali pogled na njegovu poeziju svjedoči klasicističke, predromantičarske početke, pa usvajanje pjesničkog romantizma u punini, iskušavanje ponajprije »pitoreskne« pa »intimne« škole, da bi mu se potkraj života lirika dodirivala s parnasovcima i simbolistima, te romani s realističkim

postupcima, ovisno o fazama nastanka. Ipak, Victor Hugo je i za povjesnike, i za kritike, i za ondašnje i današnje čitatelje glavar francuskog romantizma, egzemplarni auctor te epohe. Podsjećaj na francuskoga velikana pera nije slučajaj, već usmjeren prema analogiji s hrvatskim Walterom Scottom. August je Šenoa (1838.–1881.) Hugoov suvremenik, umro četiri godine prije francuskoga legendarnog romantika. Što se tiče romantizma, postoji još jedna zapreka, sasma osobita, uvjetovana zauzetom pozicijom tog pokreta spram prethodećim mu razdobljima: rušenje poetičkih pretpostavaka, rušenje konvencija, vezanih uz tzv. oponašanje antičke paradigme, te je romantizam u opoziciji ne samo s klasicizmom već i sa svekolikom koncepcijom tzv. konvencionalnih epoha, počam od humanizma. Neki teoretici i historiografi dijele novovjekovnu europsku književnost još uvijek¹ na dva vremenska razdvojena odsječka: klasicizam (tj. sve što prethodi romantizmu nakon srednjeg vijeka) i romantizam, koji da još uvijek traje, varirajući svoje pojavne oblike i pravce kroz 19. i 20. stoljeće. Zbog svojega prekretničkoga pothvata romantizam se dugo pripravljaao, trebao mu je veliki zalet da preskoči, dakle, razdoblja konvencija, atletski kazano trosek, što se imenovalo predromantizmom, a zbog izvojevane sveeuropske pobjede (valja naglasiti da je romantizam kao pravac po prvi put zahvatio cio zemljopisni prostor našeg kontinenta, od Petrograda do Porta, recimo slikovito) nije se dao maknuti s pozornice. Imao je sljedbenika i primatelja i poslije nastupa drugih pravaca, pa se govori o zakasnjelom romantizmu. Bolje bi bilo kazati: produženi romantizam. Kula na koju su jurišali teoretici i praktici europskog romantizma francuski je klasicizam, a prvi su pobunjenici i bojovnici bili, tko bi drugi, izim susjeda, tj. Nijemaca. Područje predromantizma ili prvog, ranog (da upotrijebimo izraz iz agrikulture), romantizma nordijske su zemlje sa svojim mitovima i osjećajnošću različnim od »latinskih« zemalja; geoliterarni se prostor pomiče i otvara, pomiče od sredozemne drevne kolijevke. Kako Hrvatska svoju kulturu uspostavlja na pripadnosti i zasadama sredozemnog položaja, ali istodobno i srednjoeuropskoga, romantičarska prijelomnica u njezinoj je književnosti višestruko inducirana, nije ju jednostavno pratiti, a da ne zborimo o povijesnim i političkim specifičnim nacionalnim okolnostima. U to se doba stvarala i moderna hrvatska nacija, a upravo su jezik i preporođaj književnosti bili glavni, odlučni pokretači tog cilja. Pisci su zbog toga imali i izvanknjiževnu ili nadknjiževnu zadaću. U nas je romantičarski »prevrat« zadobio, kako vidimo, posebne

konotacije. Nije bilo ni obračuna s prethodnicima, ni prosvjednih manifesta, jer u prvim desetljećima prošlog stoljeća jednostavno nije bilo preduvjeta za to (književnih središta i okupljališta pisaca, časopisa, primjerene komunikacije među dijelovima trojedne kraljevine, kritičke svijesti, itd.). Nije bilo ni međusobnih polemika, jer su pisci kolektivno ponoseni valom »domorodstva«, njegovi dionici i promicatelji. Na tom valu isplivao je i hrvatski romantičarski smjer prema Europi kao spontana prilagodba književnim događanjima kod »izobraženih« naroda, kako se često tada isticala ta sintagma, programatsko geslo. »Domorodstvo« u nas nije poprimilo obilježje raskida sa civiliziranom Europom, već je naprotiv motiviralo na premošćivanje jaza i dostizanje njezinih kulturnih tečevina. Citirat ću poneku misao iz izvanrednog eseja dr. Branka Gavella *Pjesnička građa Mažuranićeva* »Smail-age«: »Sav idejno orijentacioni aparat, kojim se je u Mažuranićevo vrijeme, ako je htjelo izgraditi svoj autonomni doživljajni sektor, moglo služiti, dao bi se svrstati pod zajednički nazivnik domorodstva. Nije to domorodstvo bilo neko deklarativno ruho ...«² Gavella »domorodstvu« pridaje i estetsku kategoriju, složiti se je time, a mogli bismo mu pridati i protoromantičarsku oznaku u kontekstu europskoga smjera tzv. indigenizma, ne samo semantički bliskog. Dosta se samo prisjetiti francuskog kulta »starosjedilaca« i njihovih postojbina, domajâ kao uvoda u romantičarsko razdoblje s razlikom što je takav hrvatski kult bio autosugestivan, autoretrospektivan i ne tek beletrističko utočište.

Ako se u nas i ne mimoilazi³ periodizacijski romantizam, onda ga se degradira estetički neuvjerljivim ocjenama da je »zakašnjeli« ili još gore »retardirani«. Pa pokušajmo odgovoriti na to sve sugestivnije pitanje: kasni li hrvatski romantizam za Europom? Kako se uzme; sinkronijske tablice europskog romantizma s markacijom pojedinih zemalja, auktora i vrhunskih djela razuvjerit će nas: nema fatalnog zakašnjenja. Faktografija se ne može pobiti. Valja pri tome imati pri pameti da se romantizam u europskim zemljama ne javlja simultano. Ukorjenjuje se na Sjeveru (Njemačka, Škotska, Engleska, Švicarska također), a zatim se širi južnije, da bi zahvatio Francusku i tu se slavodobitno artikulirao kao europski standard, budući da je Francuska izborila povlasticu književnog modela. Ako li pribjegnemo krutoj metodologiji komparacije datuma, onda u uspoređivanju našeg romantizma postaje vrlo važnim s kojom se od zemalja omjerujemo. Bitna je razlika činimo li to s Njemačkom ili Španjolskom,

Engleskom ili Italijom, Poljskom ili Slovenijom. Najnaravnije je i najlogičnije da to izvedemo uspoređivanjem s Francuskom, pa ćemo vidjeti da su četrdesete godine XIX. stoljeća, kad se u nas javljaju iz godine u godinu auktorski profilirane knjige (Stanka Vraza, Matije Mažuranića, Antuna Nemčića, Petra Preradovića, Ivana Mažuranića), klasična djela hrvatskog romantizma, isto tako u toj zemlji brojni objavljeni klasika francuskog romantizma Hugoa, Meriméea, George Sandove, Alfred de Musseta, Chateaubrianda, Alfred de Vignya, Gautiera, Lamartinea.⁴ Oспоравателји hrvatskog kašnjenja navest će još jedan podatak iz Francuske, gdje se još nisu složili koje je književno djelo inauguracija romantizma: Chateaubriandov *René* (1802.), Lamartineove *Meditacije* (1820.) ili Hugoov *Hernani* (1830.) Kategorija kašnjenja, dakle, upitna je i ne smije se mehanički primjenjivati izvan konteksta pojedine literature, a može biti i proizvoljna. Primjerice: za pobornike Chateaubriandova primata Hugo bi bio zakasnij romantik, jer se tek rodio kad je objavljen *René*, za pobornike Lamartineova primata također, čak i onda kad bi se Hugoov predgovor *Cromwellu* iz 1827. označio kao prijelomni datum. Hrvatska je u to doba povijesnim, zemljopisnim, političkim, kulturnim, etničkim vezama naslonjena na više zemalja, te na njezinu književnost utječu i razne, kadšto različite, romantičarske smjernice: iz Njemačke poglavito u sjevernim gradovima, iz Italije u južnim s elementima »risorgimenta« (talijanski je romantizam jako politički, patriotski, antigermanski određen), pa iz »bratskih« slavenskih zemalja (primjerice iz Poljske s mističkom mesijanskom projekcijom slavenstva) i »daleke« Rusije, koja bi bila na vrhu piramide magične Slavije. Zbog policentričnosti hrvatske kulture i raspršenosti njezina prostora, zbog malog broja urbanih središta, recepcija romantizma, da ne navodimo ine razloge, nije bila ni istodobna, ni jednosmjerna, ni sustavna, ni usklađena, bila je u komparatističkom pogledu multilateralna uz to. No postojala je, i hrvatski se romantizam književno ostvario, i mi ga možemo bez oklijevanja, unatoč naznačenim relativnostima, upisati u povijest nacionalne literature. Opet mi je citirati dr. Branka Gavellu: »Kod nas se je značaj naprednih, kulturno usponskih poticaja morao često probijati kroz mnogo nepropustljivije socijalno ekonomske slojeve⁵ i bio zbog toga često prisiljen na krivudave tokove, koji su tek naknadno mogli dokazati svoju paralelnost s tokovima evropskog i svjetskog kulturnog napretka.«⁶ To što je hrvatski romantizam ustanovljiv nije puki periodizacijski zgoditak. Nastajao je iz svoje baštine, hranio se sokovima

zavičajnosti, ali poticajem i utjecajem iz europskih naprednijih sredina, što je i inače značajka u konstituiranju hrvatske umjetničke, auktorske književnosti. Na sličan se način uspostaviše i druga razdoblja tečajem stoljeća, humanizam i renesansa u XV. i XVI. stoljeću, manirizam u XVI., i XVII. barok u XVII., klasicizam u XVIII. Postojanje tih epoha nitko ne poriče, a izostanak romantizma bio bi onda značio skretanje s europske putanje, kardiološki kazano aritmiju hrvatske književnosti, tj. gubitak kontinuiteta, dezeuropeiziranje njezino. Došao bi u pitanje i hrvatski realizam, jer je taj smjer u Europi određen antagonistički spram romantizmu, odnosno njegovu žanru povijesnog romana. No, nasreću, tu devijaciju naše književno XIX. stoljeće nije počinilo, bilo je i ono u dosluhu, istina sa šumovima, s Europom, te nam razvitak i slika epoha nisu poremećeni. Posljedicā neuvažavanja romantizma kao razdoblja u hrvatskoj književnosti ipak ima. Na unutarnjem planu one se očituju u podcjenjivanju i obezvrjeđivanju prošlostoljetne baštine kao estetski nepoticajnih tekstova u tobožnjoj progresivnosti realizma nad romantizmom. Takvi se tekstovi odbacuju pod naljepnicom »zastarjelosti«, »zakasnelosti«, »robovanja« romantičarskom stilu, metodi, što je u kritičkim kategorijama neodrživo, jer je pripadnost ukusu i poetici nekog razdoblja estetički neutralna kategorija. Ne može se zaniijekati da u toj mrzovolji u odnosu na romantizam nemaju udjela relikti ideologizacije književnih tokova, a u našoj je varijanti negda romantizam dobio negativnu konotaciju. Znamo zbog čega, zbog »nacionalne romantike«, »buržoaskog« sindroma, »malograđanštine«, zanemarivanja »socijalnih problema«, »društvene zbilje«, naspram realizmu, koji, gle čuda, ponire u »stvarnost«, opisuje »stvari onakve kakve jesu«. Stvari pak stoje malo drugačije, jer je romantizam propovijedao slobodarstvo (parafrazirajmo Hugoa koji kaže da je romantizam liberalizam u književnosti), oslobađanje ličnosti od svih presija, slobodu pojedinca, oslobađanje i afirmaciju nacija (to je bivšim ideolozima našim bilo vjerojatno najsumnjivije), a realizam ništa od toga, pa je mogao biti korišten u klasnoj borbi. Na izvanjskom planu podcjenjivanje romantizma rezultiralo je njegovim nepriznavanjem od Europe, na što smo svi osjetljivi. Dok se u europskim leksikonima, enciklopedijama, pregledima književnosti susreću hrvatski pisci iz prošlostoljetne faze, u monografijama ih nema, jer u obradbi njihovih natuknica rijetko gdje stoji da pripadaju hrvatskom romantizmu, a to ne piše ni u našim tradicionalnim priručnicima, historiografskim pregledima i sličnim pomagalicama.

Kako onda da ih auktori europskih monografija i hrestomatija uvrste u svoja djela.⁷ Motrimo hrvatski romantizam, da ne bi bilo dvojbe i nesporazuma, u književnim tekstovima, ili, da velim točnije jednim zaboravljenim terminom, u »lijepoj« književnosti, beletristici, dakle u tekstovima s umjetničkim zamišljajem i ostvarajem u žanru, vrsti, obliku, izrazu, metrici, auktorskoj tvorbi. Izvanknjiževne odrednice, zasluge ili mane, vrline ili nedostatke, značajke i pojave iz promatranog razdoblja prepuštamo drugim stručnjacima ili proučavateljima, ravnajući se prema književnoj funkciji istaknutih djela, koju utvrđujemo ili opisujemo. Prema načelu, dakle, o književnosti sa stajališta književnosti. Kad pak sustavno primijenimo to načelo, onda je hrvatski romantizam neprijeporan: ima svoju prethodnu fazu, predromantizam, ima svoje trajanje, kad je dominantna, i produženo, postromantizam. Uspostavio je tipične žanrove i vrste, očitovao se kroz ukus, osjećajnost epohe, izrazio se sredstvima tzv. izvanjskog i unutarnjeg romantizma. Slijedi kratko obrazloženje i podkrepa tih teza.

a) Vrijeme njegove punine uvjetno bi bilo dobro označiti po uzoru na druge književnosti, kamenima međašima, od Stanka Vraza do Augusta Šenoe, od pojave kanconijera *Đulabije* (1840.) do nedovršena povijesnog romanesknog spektakla *Kletva* (1881.) ili, fleksibilnije, smjestiti ga u vremenski razmak od tridesetih do osamdesetih godina. U tom razmaku reprezentativna glavnina književnih tekstova ima znakovite romantičarske tendencije i sastojke, i to s vidljivim refleksom na istorodnu europsku beletristiku.

b) Nazire se prije toga emanacija herderizma, osijanizma, karakteristična za predromantizam (artistička ljubav prema puku, nepomućenu pučkom geniju koji se izražava kroz svoju poeziju, legende, praznovjerje, priče i vjerovanja drugačijim jezikom i stilom). Spominjem u tom smislu kronološki ova djela: *Osservazioni sopra diversi pezzi del »Viaggio in Dalmazia«* Ivana Lovrića iz 1762., *Fructus auctumnales* Matije Petra Katančića iz 1791., zbirku Đura Ferića *Pričice iz prorečja slovinskih* iz 1794., pismo Maksimilijana Vrhovca iz 1813. o svrhovitosti prikupljanja pučkog blaga. Pripremna faza romantizma zamjetljiva je od dvadesetih godina pojačanim zanimanjem za beletristiku (Tomo Mikloušić, Jakov Lovrenčić, Juraj Matija Šporer, Adam Filipović, koji tiskaju svoje knjige), objavljivanjem almanaha i kalendara, prvim časopisima poput *Lune*, što je u razdoblju od 1826. do 1830., pokraj njemačkih tekstova publicirala i šezdesetak

hrvatskih pjesama, među ostalim i Ljudevita Gaja. *Danica* i *Kolo* imali su svoje preteče i nagovjestitelje.

c) Obračanje prema vlastitoj jezičnoj i književnoj tradiciji (početak je 1818. u Mihanovićevu pozivu na tiskanje Gundulićeva *Osmana*), premda je u nas znakovito po funkciji u nacionalnom osvješćivanju i preporođaju, također je europski romantičarski signal. Paralelizmi su mnogobrojni. Provansalci obnavljaju svoju davnu poeziju i jezik (Hrvati su im izrijekom poticaj⁸); Victor se Hugo napaja na Ronsardovu leksiku; talijanski se romantici vraćaju štovanju Dantea, portugalski Camõesa; osobito je na cijeni Torquato Tasso i njegov ep *Oslobođeni Jeruzalem*, općenito barokni junački spjev, što korespondira s našim oduševljenjem za Gundulićeva *Osmana*.

d) Nakon tridesetih godina, koje u književnom životu karakteriziraju diletantski i programatski stihovi, četrdesetih godina na pomolu je izrazitija estetizacija. Od 1840. pojavljuju se uzorci romantičarskih djela, konstituiraju se žanrovi i vrste. Povijest hrvatske književnosti kao na tekućoj vrpici ubilježuje nove klasične tekstove u lirici, epici, drami, te putopisnoj prozi. Vrazove *Dulabije* (1840.), s mottom iz Byrona, romantičarski su neopetrarkistički kanconijer. Njegova je Ljubica ilirska Laura, ali i Lamartineova Elvira. Uspjeh te zbirke preodredio je cvat galantne lirike, koju njeguju ama baš svi romantici do Šenoe (Rakovec, Nemčić, Bogović, I. Mažuranić, I. Trnski, Lj. Vukotinović), čak političari (Jelačić, Starčević) i svećenici (M. Pavlinović, A. Zorčić, I. Okrugić, A. Palmović). Kako to objasniti do li duhom romantizma, u kojem je adoracija žene tvorbenik literarne komunikacije u svim žanrovima? Taj duh struji i Demetrovom poemom *Grobničko polje* (1842.) byronističke fature. Povijesni događaj je samo povod za entuzijastički, putopisno diskursivni pjesmotvor, asocijativan uz to simbolikom lokaliteta s ugođajima noćnoga i grobljanskog pjesništva i motivima tzv. sjete razvalina, koju poslije susrećemo i u stihovima Ante Starčevića, Mihovila Pavlinovića, primjerice. Iste te godine Matija Mažuranić objavljuje *Pogled u Bosnu*, koji je, bez obzira na svrhu putovanja, pravi beletristički tekst s naglaskom na orijentalnu egzotiku i sa sklonošću za *la couleur locale*. Takve su putopise pisali osobito francuski romantici (Lamartine, *Voyage en Orient*, 1830., Gérard de Nerval, *Voyage en Orient*, 1843.). Godina, što slijedi, donosi prvijenac spisateljice Dragojle Jarnević, tako i hrvatski romantizam ima svoju damu. *Domorodne povjesti* pripadaju vrsti historijske

novelistike, a ta vrlo darovita Karlovčanka (pisala je još drame i pjesme) ostavila je izvanredno štivo, dnevnik, koji je vodila od 1832. Obogatila je hrvatski romantizam ispovjednim, memoarskim djelom »djeteta svojeg doba«, u kojem susrećemo njezine intimne doživljaje i događaje, te afektivne zapise o piscima suvremenicima, kao što je to zapisivala i George Sandova (*L'histoire de ma vie*). Dimitrije Demeter, romantično zaljubljen u kazalište i jednu glumicu, 1844. daje tiskati *Teutu*, koja je trebala da odkloni prazninu u tragediografskoj vrsti. Uistinu je to drama visokoga klasicističkog naboja, ali s vrlo vidljivim romantičarskim dramaturškim potezima i porukama. Nakon *Teute*, 1845. izlaze Nemčićeve *Putositnice*, vjerojatno najbolji hrvatski putopis, čudesne čitljivosti i zabavnosti, a u biti beletristički žanrovski tekst, intimni dnevnik putovanja, s mnoštvom citata i asocijacija na europske čuvene romantike (engleske, njemačke, francuske, talijanske). Prerano umrli Antun Nemčić nije završio svoj roman *Udes ljudski*, a ostavio je i komediju *Kvas bez kruha* s bidermajerskim značajkama.⁹ I slijedeća godina 1846. obilježena je djelom s velikim odjekom: Preradović objavljuje zbirku *Prvenci*. Ta knjiga osigurava auktoru kulturno pjesničko mjesto sve do podkraj stoljeća. Prerad (tako su ga oduševljenici zvali) rano ulazi u romantičnu legendu i po životu i po poeziji, koja postiže svenarodni odjek, kolektivnu recepciju. Koliko je njegovo pjesništvo izraslo iz hrvatskoga narodnog preporoda, toliko se razvijalo u krugu romantičarske poetike i osjećajnosti, osobito njemačkog podrijetla. Sve upućuje na te odrednice: galantni stihovi, poetiziranje motiva mrtve ljubavi, paradigmatični rodoljubni stihovi, laude jeziku, osjećaj izgubljenosti izvan zavičaja, pokušaji rafleksivne i meditativne lirike, sklonost okultizmu, obiteljska lirika, čežnja za Orijentom. Još veći odjek doživio je ep Ivana Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića* (1846.), sinteza pjesničkog procvata četrdesetih godina po artistskoj vrsnoći, uistinu proizvod romantičarske vizije pjesništva (na granici između epa i poeme) kroz polarizaciju kršćana i Turaka, idealizaciju nasuprotnih likova, s radnjom pripovijedanom u dekoru prirode (suri krajolici, arkadijska rijeka, vrletna brda) s ugođajima noći, mjesečine, grobova, prikaza i utvara. Potrebno je napomenuti da su i Preradović i Mažuranić na stanovit način postali po svojim djelima kolektivno nacionalno vlasništvo i uspješne ličnosti iz javnog života. Preradović se uspeo do generalskog čina, Mažuranić je dospio do najviše funkcije u hrvatskom parlamentarnom i političkom životu, do banske stolice, kao što je Alphonse de Lamartine dohvatio čelne položaje u krizama francuske države, a portugalski romantičar Almeida

de Garrett bio ministrom vanjskih poslova svoje zemlje. I to je jedna od analogija s europskim romantizmom.

Ova kratka kronologija književnih događaja četrdesetih godina slijedom činjenica pokazuje da su postupno zaživjeli romantičarski temeljni žanrovi (kanconijeri, zbirke lirike, poema, ep, putopis, historijska novela, ispovjedno štivo, drama). Na tim temeljima, s redukcijom pedesetih godina zbog Bachova apsolutizma, počela se razvijati i auktorski diferencirati nacionalna književnost dobivajući nove klasike nakon onih iz minulih stoljeća, ovjenčanih nostalgичnom slavom. Nedostajao je još u tomu romantičarskom programu najčitaniji žanr, tj. povijesni roman, koji je August Šenoa izvanredno od *Zlatarova zlata* (1871) priskrbio hrvatskoj literaturi, prilagodivši uzorak Walter Scotta. Šenoini romani preuzimlju okvirnu konstrukciju škotskog pisca (rekonstrukcionizam povijesnog vremena i povijesnog prostora, stvarni povijesni likovi i izmišljeni junaci sprječavani u ljubavi, fatalne zablude), ali imaju posebnu draž oslobođene naracije sa »sličicama« iz obična života, s rodoljubnim, socijalnim i političkim tezama i porukama vjere u napredak čovječanstva i domovine, s povijesnim optimizmom i hrvatskom samosviješću. Po tome, tzv. kozmičkom optimizmu Šenoa je blizak Alessandru Manzoniu iz slavnog mu povijesnog romana *Zaručnici*, a sličan po poetizaciji zavičajnog krajolika, ljudskosti i uporabi sporednih i nekonvencionalnih likova. Šenoa je također uveo u hrvatsku poeziju vrstu povjestica, koja će biti zaraznom sve do našeg stoljeća, a korespondira s Hugoovim *Stoljetnim legendama*.

Uspostavljene su mnogobrojne pjesničke vrste i strofički oblici, nove metričke formule (balade, romance, elegije, sonetni vijenci, jambski jedanaesterac), adekvati junačkih, idilskih, ljubavnih epova, stihovanih pripovijesti (Luka Botić, fra Graga Martić, Franjo Marković), što opravdava zaključak da je hrvatska književnost prihvatila i primijenila veliku lepezu romantičarske žanrovske i vrstne književne produkcije. Nedostaju kritički, polemički, sučeljavajući tekstovi, teorijski spisi, kakvih ima drugdje u romantizmu, ali će se oni pojaviti u susretaju s fenomenom realizma.

e) Razni elementi po kojima se prepoznaje romantičarski duh, ukus, moda, stil, osjećajnost, tj. pojavnosti, po kojima se romantizam diferencirao na izvanjski način od prethodnih stilskih formacija, vidljive su i u korpusu hrvatskih tekstova: odjeci grobljanske poezije (sepolkrizam), byronizam, schillerizam, »la mélancolie des ruines«, artistska italofilija, orijentalna mistika i egzotika,

opstruirana ljubav zbog nejednaka staleškog položaja ili različitih vjeroispovijesti, mistika noći i bijeli tenebrizam (mjesečina), isticanje nesmiljene kobi pjesnika u životu i svijetu, adorativan odnos prema povijesti kao melem za tjeskobnu sadašnjost, svenazočnost galantne lirike neopetrarkističkog koncepta, teme s likovima »bandita«, »rauber« (hajdučko–turska novela), izopćenika¹⁰ iz društva zbog zanimanja ili izgleda, poetizirane legende i pučke predaje mistika i tajnovitost zapuštenih dvoraca, itd. Sve je to nemali inventar (kadšto i balast naravno) književnosti hrvatskog romantizma iz razmjerno bogate zaklade, iz knjiga, objavaka u novinama i časopisima, koji u cjelini još nije ni popisano, pročitano, razrezano po stranicama, nekmoli proučeno. Prema njemu se hrvatska znanost o književnosti, kritici, historiografi, proučavatelji, nakladnici ne bi smjeli odnositi sa superiornom ignorancijom kao prema odpisanoj građi. Svako pomnije zavirivanje u tu riznicu, osvjedočit ćemo se, otkriva zrnca, ponekada i grumene, skrivenog blaga.

d) Hrvatski je romantizam, to je već ustanovljeno, znatno više aktivistički nego pesimistički, jer je usmjeravan najprije »domorodstvom«, pa na istoj crti nacionalnim i političkim programima poslije. Tu se očituje razlika u odnosu na središnje europske romantizme, ali i sličnost s nekim perifernim (talijanskim, poljskim). Dotiče se na poseban način s talijanskim »risorgimentom« u budilačkoj, preporodnoj, nacionalno obnoviteljskoj i ujediniteljskoj zadaći, koja nije bila završena, tj. ostvarena, pa se stoga produžuje čak i u dubinu XX. stoljeća. Stvorio je hrvatski romantizam čitateljsku publiku, navlastito Šenoa, s navikama recepcije domaćega beletrističkog štiva. Njegov povijesni roman prosljeđuju mnogi pisci, pa se takvo štivo u XX. stoljeću prilagođuje novim zahtjevima, biva pučkom lekturom, »le roman–feuilleton«. Zbog istih razloga romantizam se produžuje u rodoljubnoj lirici, s kojim je i započeo, postajući u nemilim vremenima i oblik političke borbe, neka vrsta domovinske osjećajne terapije.

Držim na kraju na temelju podastrih činjenica, podataka i spoznaja da je razložno i potrebno respektirati romantizam kao razdoblje u hrvatskoj književnosti, da se ono manifestiralo kroz tipične gradacije i preobrazbe ukusa, kroz žanrovske težnje u beletristici, da je time i naša prošlostoljetna baština imala svoj europski kontekst.

BILJEŠKE

¹ Reis Brasil, *História da literatura portuguesa*, Lisboa 1971³, pp. 445–450.

² *Književnik*, br. 24, Zagreb, 1961., str. 646.

³ Ovaj je tekst prilagođen *izlaganju* na znanstvenom skupu *Dani Hvarskog kazališta* (Hvar, 8. svibnja 1997.) s naslovom skupa *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*. U njemu sažimljem ili proširujem svoje postavke o hrvatskom romantizmu, što sam ih prvi put iznio u recenziji *Povijesti hrvatske književnosti*, knjiga 4, *ilirizam, realizam*, napisali M. Živančević i I. Frangeš, Zagreb 1975. Recenziju sam objavio u *Umjetnosti riječi*, br. 4, Zagreb 1976. Razrađivao sam ili doticao te postavke još u slijedećim radovima: *Kombolovi pogledi na prošlostoljetnu hrvatsku književnost*, Zbornik o Mihovilu Kombolu, Zadar, 1983.; *Romantičarska obilježja u hrvatskoj preporodnoj književnosti*, izlaganje na Akademijinu skupu u povodu obljetnice Hrvatskog narodnog preporoda 1985., objavljeno u mojoj knjizi *Tradicija i kontekst*, Zagreb, 1988.; *Krležini komparatistički kriteriji*, izlaganje na Akademijinu skupu u povodu stoljetnice rođenja Miroslava Krleže, objavljeno u *Umjetnosti riječi*, br. 3–4, Zagreb, 1993.; *Hrvatska književnost od dvadesetih do šezdesetih godina XIX. stoljeća*, katalog *Bidermajer u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1997. O istoj sam temi na sličan način predavao i na Zagrebačkoj slavističkoj školi u Puli 11. rujna 1996.

⁴ Usp. *Les grandes dates de la littérature française*, par A. Chassang et C. Senninger, Que sais–je Paris, 1969., pp. 65–67.

⁵ Koliko je ta misao točna, pokazuje nam izložba *Bidermajer u Hrvatskoj*, koja se upravo održava u Zagrebu (29. travnja — 31. kolovoza 1997.), vidjeti bilješku 3.

⁶ O. c. (bilješka 2), str. 646.

⁷ Eklatantan je primjer: *Le romantisme européen*, par Alfred Biedermann, Paris 1987.

⁸ Vidjeti M. Tomasović, *Poeti i začinjavci*, Dubrovnik 1991., str. 151.

⁹ Usp. *Bidermajer u Hrvatskoj*, o. c., (bilješka 3), str. 284.

¹⁰ »Od *Prosjaka Luke* se hoće silom da stvori socijalna pripovijetka, a to je tipičan primjer romantičarske pripovijetke o izuzetnom, izopačenom čovjeku, koji se kao nakaza zaljubljuje u najljepšu djevojku (isp. Esmeralda — Quasimodo).« To tvrdi Mihovil Kombol, citat prema radu, navedenu u bilješci 3, str. 190.